

Quo vadis, Sapiens? Töprengés két tételben:

- Yuval Noah Harari: *Homo Deus. A holnap rövid története.* Animus Kiadó, 2020; ISBN: 9789633244975
- Rutger Bregman: *Emberiség. Mégis jobbak lennénk, mint hittük?* HVG Könyvek, 2020; ISBN: 9789635650019

Homo Deus

Remek gondolatébresztő mű: igen alapos elemzés, lendületes jövőkutatással, és nemritkán igencsak radikális nézetekkel. Két kiragadott tétele, előljáróban: „Ma éppen az olyan emberek jelentik a legnagyobb veszélyt a globális törvényre és rendre (ezeket spirituális értelemben értve – Osman P.), akik hisznek istenben és az ő mindenre kiterjedő tervében.” És: „A modernitás központi vallási forradalma nem az istenhit elvesztése volt, hanem az emberiségben való hit megnyerése.” (Más nézőpontból sokkal inkább váltás, amely a világi hatalom újraelosztását és az egyház kiszorítását célozta, igen sikeresen. Az embert többé nem lehetett kifizetni a túlvilági jutalom ígéretével, s féken tartani az ottani büntetés fenyegetésével.)

Hararit így mutatja be a legnagyobb angol nyelvű könyvajánló portál, a *Goodreads*: „A Jeruzsálemi Héber Egyetem Történelemtanszékének professzora. Világtörténelemre, középkori és hadtörténelemre specializálódott. Jelenlegi kutatásai makrotörténelmi kérdésekre összpontosulnak: Mi a kapcsolat a történelem és a biológia között? Mi a lényegi különbség a Homo sapiens és a többi állatfaj között? Létezik-e igazságosság a történelemben? Van-e iránya a történelemnek? Boldogabbá vált-e az ember a történelem menete során?”

Jól ismerheti már a magyar olvasó is. SAPIENS – Az emberiség rövid története (Animus Kiadó, 2015) c. könyvében igencsak rendhagyó történelemszemlélettel mutatkozott be. Már ebben bebizonyította, hogy *mer alapvető dolgokról eretnek értékelést adni, s azt alaposan meg is indokolja.* Mellbevágó tételei közül is kiemelkednek: „A történelmet nagyon kevés ember csinálta, míg a többiek szántottak a mezőn, és vizesvödröket cipeltek.” „A mezőgazdasági forradalom a történelem legnagyobb csalása volt.” S eretnek meglátásaként ki is fejt, hogy a búzatermelés sokkal erősebbé tette a fajt, ám sokkal nyomorúságosabbá az egyének életét. Napjaink mindinkább végzetes kórtünete jelenik meg a következő tételében, amely szolgálhat (rész)magyarázatul mind az emberiség mai problémái mind nagyobb hányadára, mind a hajtóerőkre, amelyek a Homo deus felé sodornak tovább: „A történelem egyik vastörvénye, hogy *a luxusból előbb-utóbb alapszükséglet lesz, ami új kötelezettségekkel jár.* Ha az emberek egyszer hozzászótkak egy bizonyos luxushoz, attól kezdve magától értetődőnek tekintik azt. Elkezdenek számolni vele. Végül elérnek egy pontra, ahol már nem tudnak meglenni nélküle.” (Idézetek a könyvből, kiemelések a recenzió szerzőjétől.) Szintúgy megjelent magyarul is a *21 lecke a 21. századra* (Animus Kiadó, 2018), és *Sapiens – Rajzolt történelem – Az emberiség születése* (Animus, 2020).

E könyvét az Animus frappáns rövidséggel így mutatja be: „Legyőztük a pusztító éhínséget. / Megfékeztük a gyilkos járványokat. / Véget vetettünk az öldöklő háborúknak. / De mihez kezdünk ezek után? / Kíséreljük meg legyőzni az öregedést? / Próbáljuk meg kicselezni a halált? / Tegyük az embert istenné? A világhírű egyetemi tanár elgondolkodtatón és világosan válaszolja fel az emberiség lehetséges jövőit, és hogy miként válhat a Homo sapiens Homo deusszá.”

Lehetetlenül nagy feladatra vállalkozik benne: Ray Kurzweil, a Google egyik fejlesztési igazgatója tökéletes hasonlatával a szingularitás küszöbén állunk (Kurzweil: A szingularitás küszöbén – Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle 2013/5.). A tartósan exponenciálisan gyorsuló technikai, technológiai, logisztikai és gazdasági fejlődés mellett, még inkább erre visz egy, immár mindenütt és mindenben megjelenő integráló erő, amely ebben minden korábnál hatalmasabb és hatékonyabb. Ez az egy rendszerré integrálódó, mindent átható információforgalom és adatbázis, becenevén a világháló, amely egyre inkább egy gyorsulva bővülő és „okosodó” gigantikus agyat alkot. Geoff Mulgan remek felvetése a Nagy elme – Hogyan alakíthatja át világunkat a kollektív intelligencia (Princeton University Press – Pallas Athéné Könyvkiadó, 2018 – Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle 2018/4. sz.), s bár az emberiség történelmén azt látjuk, hogy kollektív intelligenciának nyoma sincs az eddigi cselekedetein, a rendszerben hozzáférhetővé váló tudás és tapasztalat talán elér olyan kritikus tömeget, amely megteremtheti a kollektív bölcsesség Nagy Bummját, s kiáradását a Homo sapiens világra. Sorsdöntő, hogy ha így lesz, mit művel vele.

Alighanem a fejlődési folyamatok olyan ugrópontja/szakadása előtt állunk, amelyen túl csak találgatni lehet, mit hoz a jövő. Harari itt ezt teszi a mai tudásunk és eddigi tapasztalataink alapján. *Könyve tartalmát jól jellemezhetné a klasszikus kérdés, ezúttal nem Jézushoz, hanem a ma emberéhez intézve: „Quo vadis, Domine?”*, s fejtegetéseivel a válasz változatait és az azokhoz vezető mozgatóerőket elemzi.

Hogyan tovább? „Ha valóban kezdünk úrrá lenni az éhezésen, járványokon és háborún, akkor mi veszi át a helyüket a megoldandó problémák listájának az élén? *Az emberiségnek fel kell tennie egy korábban példa nélküli kérdést: mit kezdjünk magunkkal?* Mire figyelünk, és hogyan kamatoztassuk leleményességünket egy bőségben, egészségben és harmóniában élő világban? A kérdés kétszeresen is sürgető, ha figyelembe vesszük, milyen óriási új hatalommal ruház fel bennünket a bio- és az információtechnológia. Mihez fogunk vele kezdeni?” – A szkeptikusabb – vagy realistább – lelkekben felmerülhet a kérdés, vajon mennyire bizonyos „egy bőségben, egészségben és harmóniában élő világ” eljövetele? Emlékezzünk ehhez Harari fent idézett „vastörvényére is”, amely szerint a „luxusból előbb-utóbb alapszükséglet lesz, ami új kötelezettségekkel jár”. Továbbá, még bármi biztosra vehető megoldás nélkül előttünk tornyosuló, voltaképp még fel sem mérhető hatású probléma, vajon mi lesz az emberekkel, ha a mesterséges intelligencia mind számottevőbb mértékben szorítja ki őket a munkaerőpiacról, miből lesz nekik bőség, egészség?

Ránk szállt a felelősség? „Annak fényében, amit a 20. században elértünk, többé nem foghatjuk istenre vagy a természetre, ha az emberek továbbra is szenvednek az éhezéstől, a járványoktól és a háborútól. *Hatalmunkban áll még jobbra tenni a dolgokat*, és még tovább csökkenteni a szenvedést.” – „Hatalmunkban”, valóban? Itt a minden valószínűség szerint a legalapvetőbb kérdéssel kerülünk szembe: a javak feletti uralom kérdésével, amelyek az említett „hatalom”-hoz kelljenek. Az „emberiség” biztosan nem gyakorolja ezt az uralmat, hiszen csak egy elvont fogalom, de akkor kik vagy mi teszi? Ehhez még rögvest visszatérünk.

A folytatás kétszeresen is furcsa: „A történelem nem tűri a vákuumot. Ha az éhezés, a járvány és a háború hanyatlóban van, akkor *az emberiség teendőinek listájára szükségképpen fel kell kerülnie valami másnak*. És ajánlatos nagyon alaposan meggondolnunk, mi legyen az. Másképp teljesen váratlanul érnek bennünket az új ütközetek. Tehát mi veszi át az éhezés, járvány és háború helyét a lista élén a 21. században?” Itt ismét *az alapkérdés áll elénk, amely körül a gondolatmenet legfőképp forog: valójában mi mozgatja „az emberiség” cselekedeteit?* Milyen érdekek és milyen akaratok? Létezhet-e a folyamatok tudatos vezérlése, vagy vak erők irányítanak? Sodródik-e az emberiség a fejlődés folyamában, vagy tehet magáért, és uralhatja a sorsát alakító erőket? Mi a „szükség”, amelyre Harari „szükségképpen” szava utal, s ami voltaképp szinonimája a fenti tételének, amely szerint „a történelem nem tűri a vákuumot”? A történelem cselekedetek folyama, de ki vagy mi benne a végső mozgató, amely „nem tűri”? Ez kulcsfontosságú a jövő várható alakulásának vizsgálatában.

Kulcsmondata: „Amikor választani kell a gazdasági növekedés és az ökológiai stabilitás között, a politikusok, vezérigazgatók és a szavazók szinte mindig a növekedést választják. *Ennél okosabbnak kell lennünk a 21. században, ha el akarjuk kerülni a katasztrófát.*” – Ámde van-e igazán módja az emberiségnek okosabban dönteni, van-e, lehet-e ehhez valódi döntéshozó és érdekérvényesítő infrastruktúrája, vagy vak, mindenfelül felülkerekedő gazdasági érdekek irányítanak? (Szerfelett érdekes mozzanat lesz e tekintetben egy most előttünk álló kezdeményezés, hogy a szegényebb népek érdekében, s végső soron a járvány legyőzésére fel kell adni a védőoltásokra vonatkozó szabadalmi jogokat. Ezzel azonban óriási hasznoktól, s a fejlesztések igen nagy költségeinek megtérülésétől ütik el az érdekelt cégeket – vajon megvalósítható-e ez az emberiség érdekében, s ha igen, miként? S ha megteszik, különösen ha erővel és nem kellő kárpótlással, milyen precedenst teremt, és milyen hatással jár ez a jövőre nézve?)

Mégis kinek a programja? „A siker becsvágyat szül, és *a legújabb eredmények arra sarkallják az emberiséget, hogy még merészebb célokat tűzzön ki maga elé*. A bőség, egészség és harmónia soha nem látott szintjének biztosítása után a következő céljaink a halhatatlanság, a boldogság és a megistenülés lehetnek. Miután lecsökkentettük az éhezés, betegség és erőszak okozta halandóságot, megkísérelhetjük legyőzni az öregedést, és akár magát a halált is. *Miután megmentettük az embereket a nyomortól, kitűzhetjük célul, hogy ténylegesen boldoggá tegyük őket*. És miután a túlélésért folytatott állati harc fölé emelkedtünk, belefoghatunk abba, hogy istenné tegyük az embert, a Homo sapiensből Homo deust csináljunk.” – De kit/

mit jelenthet itt a többes szám első személy? Milyen tudatot – hiszen a célkitűzéshez tudat kell! – és milyen erőt, amely boldoggá, majd istenné is teszi az embert? S ha a világ továbbra is így halad, az „istenné tevés” sokkal inkább egy jövedelmező iparág lesz, mintsem emberbaráti tevékenység.

Egy sajátosan időszerű felvetése: „A biotechnológia képessé tesz bennünket a baktériumok és vírusok legyőzésére, ugyanakkor azonban *magát az embert teszi minden eddiginél nagyobb fenyegetéssé.* Ugyanazokkal az eszközökkel, amelyek lehetőséget teremtenek az orvosoknak, hogy azonosítsák és meggyógyítsák az újfajta betegségeket, a hadseregek és terroristák még rettenetesebb kórokozókat tervezhetnek. Valószínű tehát, *hogy komolyabb járványok csak abban az esetben fenyegetik a jövőben az emberiséget, ha maga az emberiség hozza létre őket valamilyen kegyetlen ideológia szolgálatában.* Annak a kornak, amikor tehetetlenek voltunk a természetes járványokkal szemben, jó eséllyel vége. De lehet, hogy egyszer még visszasírjuk.”

„*Új Béke*”: Ezzel a fogalommal illeti, talán Orwell nyomán, a mai világot, amelyben szerrinte „a háborúk eltűnésben vannak”. Magyarázata: „a világgazdaság anyagalapúból tudásalapúvá vált. Korábban a gazdagság fő forrását anyagi javak jelentették, úgy mint az aranybányák, a búzaföldek vagy az olajkutak. Ma a gazdagság fő forrása a tudás. És míg olajmezőket el lehet foglalni háborúban, tudásra nem lehet ilyen módon szert tenni. Ezért ahogy a tudás lett a gazdaság legfontosabb ’nyersanyaga’, a háború kevésbé jövedelmezővé vált, és egyre inkább a világnak arra a részére korlátozódik, ahol még a régimódi anyagalapú gazdaság az uralkodó.” – A valóság igazából sokkal árnyaltabb. Ha Clausewitz nyomán azt vesszük, hogy „a piaci munka a háború folytatása más eszközökkel”, közelebb jutunk a valósághoz. Az is igaz, hogy a hightech világban a békés együttműködés jövedelmezőbb eszköze lehet mások kifosztásának a háborúnál. A 21. sz. világa pedig eddig kétségtelenül a hibrid háborúé. Harari utal erre is, ahogy a következőkben idézzük. „Természetesen nincs garancia arra, hogy az Új Béke örökké fog tartani. Ahogy az atomfegyverek lehetővé tették az Új Békét (ezt ki is fejti – Osman P.), úgy az újabb technológiák újfajta háborúknak nyithatnak teret.” – S mára már az is harci kérdés, mi tekintendő jogállamnak.

Jellegetes gondolatmenete: „Az Emberi jogok egyetemes nyilatkozata, amellyel talán a legközelebb jutottunk egy globális alkotmányhoz, kategorikusan kijelenti, hogy az élethez való jog az emberiség legalapvetőbb értéke. *Mivel a halál nyilvánvalóan megfoszt minket ettől a jogtól, emberiségellenes bűn, és így hadat kell viselniünk ellene.*”

Vajon az öröklét elérése műszaki fejlesztésre redukálható? „A modern ember számára a halál megoldható és megoldandó technikai probléma. Az emberek mindig valamilyen technikai hiba miatt halnak meg. És minden technikai problémára van technikai megoldás. *Nem kell megvárnunk Krisztus második eljövételét, hogy legyőzzük a halált. Egy csapat okostojás is képes lehet rá egy laboratóriumban.*”

Radikális érvelése, amely érzékelteti az egész gondolatmenete alapjául szolgáló világlátását: „Az Emberi jogok egyetemes nyilatkozata azt mondja: 'minden személynek joga van az élethez', és pont. *Ennek a jognak nincsen lejáratási dátuma.*”

Pompás, és a látszat ellenére cseppet sem vicces felvetése, *mi lesz a tudomány haladásával, ha az ember eléri a halhatatlanságot?* Idézi Max Planck híres mondását: „Az új tudományos igazság nem azzal győz, hogy meggyőzi az ellenzőit és megvilágosodást kelt bennük, hanem azért, hogy az ellenzői végül meghalnak, és új generáció nő fel, amely már megbarátkozott vele.”

Mi végre vagyunk? „Bármilyen elégedetlenséggel tölt el bennünket, *alapvető emberi jogainkat sérti, ezért az államnak csinálnia kell vele valamit.*” Ezzel indít újabb, hosszabb gondolatmenetet, erős kérdőjelekkel és ellentmondásokkal, amelynek egyik sarokpontja: „Ez a logika arra ösztönözheti az emberiséget, hogy második fő céljának a 21. századra a boldogságot tegye meg.” Szép is lenne, ám „[a]mikor Epikurosz a boldogságot határozta meg a legfőbb jóként, figyelmeztette tanítványait, hogy *boldognak lenni nehéz munka.*” S valóban, „[a] boldogság nem jön könnyen. Az utóbbi évtizedek példátlan eredményei ellenére *korántsem biztos, hogy a mai emberek jelentősen elégedettebbek öseiknél.* Mindenesetre baljós jel, hogy a nagyobb bőség, kényelem és biztonság ellenére a fejlett világban az öngyilkossági ráta is magasabb, mint a hagyományos társadalmakban.” – Aminek okai nagy valószínűséggel a versengésre alapozott, és nagyrészt az állandó növekedés paradigmájában működő gazdaság által vezérelt társadalmak negatív hatásai az emberre.

Homo deus: „Eddig az emberi erő növelése főként eszközeink fejlesztésén múltott. A jövőben viszont az emberi test és elme fejlesztése lesz az alapja, illetve az, hogy eggyé váljunk eszközeinkkel. *Az embert három módon lehet istenné fejleszteni:* biológiai tervezés, kiborgtervezés, illetve szervetlen lények tervezése révén.” – Megfontolandó kellene legyen az embert előbb valódi Homo sapiensszé, felelősségteljesen gondolkodó közösségi lényé fejleszteni. Enélkül a fenntartható jövőnek esélye sincs, s így voltaképp irreális az istenné fejlesztésről gondolkodni. Fontos adalékokkal szolgál ehhez itt Harari A humanista forradalom c. fejezetben is. S tudjuk: az emberiség jelenleg olyan úton halad, amely gyorsulva visz a létalapját jelentő élő természeti erőforrások kikapcsolásába, és az élettelenek kimerítésébe. Először ezt kellene megfékezni.

„*A biológiai tervezés azzal a felismeréssel kezdődik, hogy még messze nem látjuk át pontosan, mekkora potenciál rejlik a szerves testben. A természetes kiválasztódás 4 milliárd éven át munkálkodott ezeken a testeken, amíg az amőbából hullókok, majd emlősök és sapiensek lettünk. Nincs azonban okunk azt hinni, hogy a sapiens a végállomás. A génekben, hormonokban és neuronokban bekövetkezett viszonylag apró változás elég volt ahhoz, hogy a Homo erectus – aki a kovakő korszaknál nagyobbakat nem volt képes alkotni – Homo sapiensszé változzon, aki úrhajókat és számítógépeket épít. (Igazából inkább szükséges, de önmagában nem elégséges lehetett. A Homo sapiens, tudatra ébredve, már elkezdte építeni a tudomá-*

nyát, a gyakorlatban jól használható eszközökké és újabb tudássá alakítani a tudását, közöskéket hozott létre, amelyekben megkezdődhetett és pozitív visszacsatolásban mindinkább kiteljesedik a kollektív tudás felhalmozása, fejlesztése és e tudásbázis hasznosítása. A biológia adta képességei talapzatán így vált gyorsulva fejlődő eszközök és tudományok építőjévé és hasznosítójává – Osman P.)

Ki tudja, milyen eredménnyel járhat néhány újabb apró változás a DNS-ünkben, a hormonrendszerünkben vagy az agyi struktúránkban? („Agyi struktúránk” a mai ismereteink szerint kb. kétszázézer év óta nem fejlődött – ám, amint a folytatásban Harari is fejtegeti, feltehetően most érkezünk ebben is a változások küszöbére, amelyeket már nem az evolúció, hanem a Sapiens tudása, valamint társadalmi és gazdasági törekvései hajtanak előre – Osman P.) A biológiai tervezés azonban nem vár ölbe tett kézzel: a *biomérnökök fogják a régi emberi testet, és szándékosan átírják annak genetikai kódját, ’áthuzalozzák agyi áramköreit’, megváltoztatják biokémiai egyensúlyát, vagy akár új végtagokkal látják el.* Ezzel valószínű istenségeket hoznak létre, akik talán olyan mértékben különböznek majd tőlünk, mint mi a Homo erectustól.”

„A kiborgtervezés továbbmegy, a szerves testet szervetlen eszközökkel kapcsolja össze, például bionikus kezekkel, mesterséges szemekkel vagy a véráramban úszkáló milliárdnyi nanorobottal, amelyek diagnosztizálják a problémákat, és kijavítják a sérüléseket. *Egy ilyen kiborg* képességei messze meghaladhatják bármely szerves testét. Például a szerves test alkotórészeinek közvetlen összeköttetésben kell lenniük egymással, hogy működhessenek. Egy kiborg ezzel szemben több helyen is lehet egyszerre. Egy kiborgorvos végezhet sürgős műtétet Tokióban, Chicagóban vagy egy marsi űrállomáson, anélkül hogy elhagyná stockholmi irodáját. Ehhez csupán gyors internetkapcsolatra, valamint két bionikus szemre és kézre van szüksége. Habár, jobban meggondolva, miért éppen kettőre? Miért ne kapna mindjárt négyet belőlük? De még így is nagyon földhözragadtak vagyunk. Miért fogná egy kiborgsebész kézzel a szikét, ha rácsatlakozhat közvetlenül az agyával is?” – Az utóbbiakhoz már definiálni kellene, pontosan mit tekintünk kiborgnak – például az élő szervezet és a technológia milyen mérvű integrációját. Ember vezérelte robotok már ma is vannak a sebészetben is, a diagnosztikában pedig jól bevett az ember és az MI együttműködése. Tény, hogy az „interfész” szerepét még az ember természetes érzék- és egyéb szervei látják el, a közgondolkodás pedig minőségileg szorosabb integrációt társít a „kiborg”-hoz.

„Mindez tudományos fantasztikumnak tűnhet, de igazából már most valóság. A közelmúltban már sikerült majmokat betanítani arra, hogy testüktől különálló bionikus kezét és lábat irányítsanak az agyukba ültetett elektródák segítségével. Mozgásképtelen betegek is képesek bionikus végtagokat mozgatni vagy számítógépeket használni pusztán a gondolatuk erejével. Ha akarjuk, már mi is kezelhetjük elektronikus háztartási berendezéseinket egy ’gondolatolvasó sisak’ segítségével. A sisakhoz nincs szükség agyi implantátumra. Úgy működik, hogy olvassa a fejbőrünkön áthatoló elektromos jelzéseket. Ha fel akarjuk kapcsolni a villanyt a konyhában, csak feltesszük a sisakot, egy előre beprogramozott mentális

jelre gondolunk (például elképzeljük, ahogy a jobb kezünk mozog), és a lámpa kigyullad. Egy ilyen sisak már négyszáz dollárért megvásárolható. (Ebben talán ma még van még némi túlzás, legalábbis abban a tekintetben, milyen finoman tudja specifikus parancsokká szelektálni az agyműködésről ilyen módon fogható jeleket az ilyen jelvevő és analízátor – Osman P.)

Egy merészebb megközelítés hívei teljes mértékben szakítanak a szerves részekkel, és abban reménykednek, hogy képesek lesznek szervetlen lényeket tervezni. Az idegrendszeret intelligens szoftver helyettesítene, amely szabadon járhatna a virtuális és a valós világban egyaránt, mivel nem kötnék a szerves kémia korlátai. Miután 4 milliárd évig járta a szerves öszszetevők országát, az élet kitör a szervetlen birodalom pusztaságába, és olyan formákat ölt, amelyeket legvadabb álmainkban sem képelnénk. (Ismét a definíciók kérdésébe botlunk: 'az élet kitör' – mit is nevezhetünk életnek? S végső soron, Harari e képe alapján vajon nem valamiféle kezdetleges párhuzamos élet formálódik mellettünk a mind többre képes gépeinkben? Valójában már a számítógépeink is olyan bonyolultak, különösen a programjaikkal együtt, hogy nincs, aki már minden ízében, elemében követni tudná a működésüket, még kevésbé uralni azt. Remek példa erre a több évtizedes 'Bill Gates-szabály': 'ha megbolondult a géped, húzd ki a falból', akkor lenyugszik és újra használható lesz – Osman P.)

A szerves birodalomból való kitörés egyben a Föld nevű bolygóról való kitörést is lehetővé tehetné az élet számára.” – Különösen, ha az ember képes levetni „szerves hardverét”, s az űrutazáshoz, valamint a más környezetekben megtelepedéshez alkalmasabb eszközzrendszerben élni tovább.

Homo qualis? „A történelem évezredekén át tele volt mindent felforgató technológiai, gazdasági, társadalmi és politikai változásokkal. Egyvalami azonban állandó maradt: az emberiség maga. *Eszközeink és intézményeink nagyban különböznek a bibliai idők embereiétől, de az agyunk felépítése ugyanolyan.* Ezért van az, hogy ma is képesek vagyunk eligazodni a Biblia sorai között, Konfuciusz írásaiban vagy Szophoklész és Euripidész tragédiáiban. *Ha a technológia képessé tesz bennünket arra, hogy áttervezzük az emberi agyat, a Homo sapiens el fog tűnni, az emberi történelem véget ér, és kezdetét veszi egy egészen új folyamat, amelyet az olyan emberek, mint önök vagy én, el sem tudnak gondolni. Rengeteg bölcs válasz létezik erre a kérdésre: 'Mit kezdenek a biotechnológiával a miénkhez hasonló elmével rendelkező emberek?' Ugyanakkor egyetlen jó válasz sincs erre: 'Mit kezdenek a biotechnológiával a miénktől különböző elméjű lények?' Csak annyit mondhatunk, hogy a hozzánk hasonló emberek valószínűleg újratervezik az elméjüket a biotechnológia segítségével, és jelenkori elménk el sem tudja képzelni, mi lesz ezután.*”

Quo vadis? „Noha a részletek ezáltal homályban maradnak, *a történelem általános irányában biztosak lehetünk.* (Valóban? Reális forgatókönyvnek tűnik, hogy a jövő embere olyan új szellemi és fizikai képességek, velük új eszközök és technológiák birtokába kerül, amelyek ma nem is sejthető lehetőségeket nyitnak neki önmaga, a világa és a további jövője alakításában – Osman P.) A 21. században az emberiség harmadik nagy projektje az lesz, hogy

szert tegyünk a teremtés és pusztítás isteni képességére, és Homo deusszá fejlesszük a Homo sapienst. (A pusztítás képességéből már most túl sok van! És ez ismét visszavezet az alapkérdésre: ki vagy mi uralja az ember világot? Merthogy nyilvánvalóan annak céljai határozzák meg, hogy milyen újabb fejlesztési 'projekteket' tűznek napirendre. S ez vonatkozik a folytatásban megjelenő 'akarjuk'-ra, továbbá 'teendők listájára' is – Osman P.) Nyilvánvaló, hogy ez a projekt magába foglalja az előző kettőt is, és azokból táplálkozik. Elsősorban azért akarjuk áttervezni a testünket és az elménket, hogy elkerülhessük a halált és a boldogtalanságot, de ha ezzel már megvagyunk, ki tudja, mi máshoz kezdetünk még ezzel a képességgel? Teendők listáját tehát végső soron tekinthetjük egyetlen (sokfelé ágazó) projektnek is: ez pedig az istenné válás."

A tartalom rövid összefoglalása: „A könyv első része a Homo sapiens és a többi állat kapcsolatát tekinti át, miközben próbálja megérteni, mi teszi fajunkat olyan különlegessé. Nézetem szerint nem lehet komolyan tárgyalni az emberiség természetét és jövőjét úgy, hogy ne a többi állattal kezdjenek. A Homo sapiens mindent megtesz, hogy palástolja, de attól még állat marad. Isteni jövőnk vizsgálata nem hagyhatja figyelmen kívül állati múltunkat vagy más állatokkal való viszonyunkat – ugyanis az emberek és állatok közötti kapcsolat a rendelkezésünkre álló legjobb modell a szuperemberek és emberek jövőbeli kapcsolatának szemléltetéséhez. Azt akarjuk tudni, hogyan bánhatnak majd a szuperintelligens kiborgok az egyszerű, hús-vér emberekkel? A legjobb, ha megnézzük, hogyan bannak az emberek kevésbé intelligens állati rokonaikkal. Az analógia persze nem tökéletes, de ez a legjobb előkép, amelyet ténylegesen vizsgálni is tudunk, nem csupán elképzelni.

A második rész az első következtetéseire alapozva vizsgálja azt a bizarr világot, amelyet a Homo sapiens az elmúlt évezredek folyamán létrehozott, és az utat, amely jelenlegi válaszfútjainkhoz vezetett. Hogy tette magáévá a Homo sapiens a humanista hitvallást, amely szerint az univerzum az ember körül forog, és minden értelem és hatalom forrása az ember? Milyen gazdasági, társadalmi és politikai töltete van ennek a hitvallásnak? Hogyan formálja mindennapi életünket, művészetünket és legtitkosabb vágyainkat?

A harmadik, egyben utolsó rész visszatér a 21. század elejére. Az emberiség és a humanista hitvallás mélyebb megértésére alapozva jelenlegi állapotunkat és lehetséges jövőnket tárgyalja. Miért vezethetnek a humanizmus beteljesítésére tett kísérletek annak bukásához? Hogyan rendítheti meg alapjaiban a halhatatlanság, boldogság és megistenülés hajszolása az emberiségbe vetett hitet? Milyen jelek utalnak erre a csapásra, és hogyan tükröződik ez valamennyiünk mindennapi döntéseiben? És ha a humanizmus tényleg veszélyben van, mi veheti át a helyét? A könyvnek ez a része nem pusztán filozofálásból és jóvendőmondásból áll. Hanem górcső alá veszi okostelefonjainkat, randevúzási szokásainkat és munkaerőpiacunkat az eljövendő jelei után kutatva."

Emberiség

Hacsak a Sapiens nem teszi tönkre magát, a Deus – vagy bármilyen jövőbeni változata – olyan teremtő és pusztító képességekkel bír majd, amelyekhez képest minden mostani el-
törpül. Sorsdöntő jelentőségű ezért, van-e az embernek olyan alaptermészete, amely a jövőben erősen befolyásolhatja, hogy mit kezd a képességeivel. Az erről való gondolkodáshoz szolgál fontos és nem kevésbé meglepő felvetésekkel Bregman könyve.

Bregmant a rangos szakmai mércét jelentő *TED* „Európa egyik legkiemelkedőbb fiatal gondolkodója”-ként mutatja be. *Saját honlapjáról*: „Öt könyve jelent meg történelemtől, filozófiáról és közgazdaságtanról. Az *Emberiség* és az *Utópia* realistáknak (Cser Kiadó, 2019) a *New York Times* bestsellerlistájára került, és negyvennél több nyelvre fordították le. A *The Guardian* „Az új eszmék holland csodagyerekének” nevezte.”

A *HVG Könyvek ajánlójából*: „A holland történész-író nemzetközi bestsellere új szemszögből mutatja be az emberi történelem elmúlt 200 ezer évét.” Az „új szemszögből” elért következtetéseiről, azok mérlegeléséért megérdemli a figyelmet önmagában is, és hozzuk ide – amennyire a terjedelem engedi – Harari mondandója mellé. (Innentől minden idézet a könyvből.)

„Az ember jobbbá válik, ha megmutatják neki, milyen valójában” (Anton Csehov) – a könyv mottója. Mert maga is elborzad tőle? – kérdezhetnénk némi cinizmussal, ám *Bregman épp amellet érvel, hogy az ember messze nem olyan rossz, mint eddig szinte mindenki állította, s amilyenek ennek nyomán hisszük.*

„Nekünk, embereknek sötét oldalunk is van. Úgy tűnik, szembe kell néznünk egy fájdalmas ténnyel. Az a mechanizmus, aminek köszönhetően a legbarátságosabb faj vagyunk, egyúttal a legkegyetlenebb fajjá is tesz minket a földön. Igaz, hogy az ember társas lény, de van egy végzetes hibánk: jobban vonzódunk azokhoz, akik a leginkább hasonlítanak hozzánk. Úgy tűnik, ez az ösztön a DNS-ünkben van kódolva.” – Voltaképp ez természetesnek tűnik. Az ember az evolúció során törzsi szervezettségű ragadozóként szocializálódott, ez adta a másokkal szembeni magatartása alapját, „ökölszabályát”, vagyis az említett ösztönt. Ezt írták felül a továbbiakban a mind nagyobb közösségekbe történő beilleszkedést szolgáló, az agressziót kizáró, de legalábbis tompító szabályok, amelyek karakteres megjelenése a „Szerepd felebarátodat, mint magadat” (Mk. 12:31).

„Ez a könyv egy radikális elgondoláson alapul. Olyan elgondoláson, amely régóta okoz fejfájást a hatalmon lévőknek (Bregman többször is kinyilvánítja, mennyire nem kedveli a hatalmat és gyakorlóit – Osman P.); tagadták vallások és ideológiák; száműzték a hírekből és kitörölték a történelemkönyvekből. Pedig ezt az elgondolást gyakorlatilag a tudomány minden ága alátámasztja. Megerősíti az evolúció és a mindennapi élet is. Annyira mélyen gyökerezik az emberi természetben, hogy észre sem vesszük, és könnyedén elsiklunk fölötte. Ha elég bátrak lennénk ahhoz, hogy komolyabban vegyük, forradalmasítaná az életünket és a feje tetejére állítaná a társadalmunkat. Amint kapisgálni kezdjük, hogy valójában mivel

jár, rájövünk, hogy egyfajta tudatmódosító szer – ha egyszer befészkelte magát az agyunkba, soha többé nem fogunk ugyanolyan szemmel nézni a világra. *Ez a radikális elgondolás az, hogy a legtöbb ember a lelke mélyén egészen tisztességes.*”

Alaptétele: „Ha abból indulunk ki, hogy a legtöbb emberben nem lehet megbízni, akkor a bizalmatlan viselkedésünkkel valóban a legrosszabbat hozzuk ki embertársainkból. Kevés dolog tudja olyan hatásosan megváltoztatni a világot, mint az emberekről alkotott véleményünk, hiszen végső soron azt kapjuk, amire számítunk. *Ha szeretnénk hatékony választ adni korunk legnagyobb kihívásaira – a klímaválságtól kezdve a fokozódó bizalmatlanságig –, akkor szerintem az emberi természetről alkotott képünkkel kell kezdeni.*”

Jó és nem olyan jó tulajdonságokkal egyaránt rendelkező, összetett személyiségek vagyunk. Csak az a kérdés, hogy *mely tulajdonságokat erősítjük meg magunkban.* Az viszont meggyőződés, hogy *természettől fogva, gyerekkorunkban, lakatlan szigeten, háborúban, katasztrófa helyzetben egyaránt a jobbik énünk kerül előtérbe. Komoly tudományos érveket fogok felvonultatni* annak bizonyítására, hogy mennyivel életszerűbb az emberi természet pozitívabb megítélése. Ugyanakkor abban is biztos vagyok, hogy *ha ebben elkezdünk hinni, akkor még inkább valósággá válik.*”

Isméltőddé érvelési mintázata a könyvnek, hogy Bregman felmutat egy művet, kísérleti eredményt, dokumentált esetet, amely az ember rossz voltát bizonyítja, majd megmutatja: *alaposabb elemzéssel kiderül, hogy hamis e bizonyítás.* Indulásul veszi „a korszak egyik legnagyobb hatású tudósának”, a francia Gustave Le Bonnak A tömegek lélektana c. művét, amely „lépésről lépésre bemutatja, *hogyan reagálnak az emberek vész helyzetben.* Szerinte ’Pánik és erőszak uralkodik el ilyenkor az embereken, és *felszínre bukkan valódi természetük.* Hitler az első betűtől az utolsóig elolvasta a könyvet, miként Mussolini, Sztálin, Churchill és Roosevelt is.” „Pánik és erőszak”: Bregman utánajárt, valójában miként reagáltak a veszélyben lévők a londoni Blitz alatt, a Katrina hurrikán New Orleans-i pusztításakor, és a pusztuló Ikertornyokban – és nyugalmat, rendezettséget, egymás kölcsönös segítségét találta, vagyis hogy az emberek a híradásokkal és állításokkal ellentétben emberségesen viselkedtek, tehát a valóság őt igazolja. Évtizedek óta meghatározó jelentőségű műveket (pl. Golding: A Legyek Ura), kutatási eredményeket (a „stanfordi börtönkísérlet”, Stanley Milgram sokkológép-kísérlete, a Robbers Cave-kísérlet), eseteket („Kitty” Genovese magányos halála – mindegyiket részletesen bemutatja), tudományos következtetéseket cáfol meg a történetek és a vonatkozó dokumentáció alapos újrvizsgálásával, célzatos hamisításokat is felfedve, mindezekkel is igazolva saját tételét az ember természetéről.

Erről szól: „Régóta izgat a kérdés, hogy *miért látjuk ilyen sötét színben az emberiséget.* Ha az ösztöneink azt diktálják, hogy megbízzunk a közvetlen közösségünkben, miért változik meg a hozzáállásunk, amikor az emberiség egészét ítéljük meg? Miért indul ki annyi törvény, szabály, vállalat és intézmény abból a feltételezésből, hogy az emberek megbízhatatlanok? Miért ragaszkodunk ahhoz az elképzeléshez, hogy a [másokkal kíméletlen önzők

világában] élünk, amikor tudományos bizonyítékok támasztják alá, hogy valójában az [emberek segítőkészek, sőt szükség esetén önfeláldozók is]? Tájékozatlanságból? Aligha. Ebben a könyvben számos értelmiségit is be fogok mutatni, akik eltökélten hisznek az ember gonoszságában. Politikai meggyőződésből? Ez sem stimmel. Jó néhány vallás alapvető hittétele, hogy az emberiség fetreng a bűnben. Számos kapitalista alapfeltevése, hogy mindenkit az önzés motivál. Sok-sok környezetvédő a Földet sújtó csapásnak tekinti az embereket. Több ezer vélemény, és mind negatív az emberi természetet illetően. Fejtörést okozott számomra, hogy miért is gondolkodunk így. *Miért kezdtünk el hinni a fajunk rossz természetében?*”

Tükör által homályosan: Bregman döbbenetes válasszal szolgál, legalábbis napjainkra: egy „droggal”, amely „a veszélyérzet torzulását, szorongást, rossz hangulatot, tanult tehetetlenséget, az együttérzés hiányát és ellenségességet, [valamint az] érzéketlenséget okozza. Korunk legerjedtebb függőségéről van ugyanis szó. A mindennapokban általánosan használt drogról, amelyet a kormányok támogatnak, és amelyet a gyerekeink is nagy dózisban fogyasztanak. Ez a drog a hírfogyasztás. S a még döbbenetesebb diagnózis: „Nem vagyunk elég racionálisak ahhoz, hogy a helyén tudjuk kezelni a sajtót.”

Ismét a bizonyítás: „Néhány évvel ezelőtt egy holland szociológuscsoport elemezte a repülőgépszerencsétlenségről szóló médiahíreket. Azt tapasztalták, hogy 1991 és 2005 között folyamatosan növekedett az ilyen katasztrófák iránt megnyilvánuló médiafigyelem, miközben a balesetek száma csökkent. Ezek után nem meglepő, hogy az emberek egyre jobban félnek a mindinkább biztonságosabb repüléstől.” – Igazából ez elkerülhetetlen következménye a média mai világának. Megélni a legtöbbjük csak akkor tud, ha folyamatosan elegendő figyelmet vonz. Ezért is múlt ki, majdhogynem maradéktalanul, a hagyományos hírközlés, s lépett helyébe az „infotainment”, a közönség szórakozási, borzongási és szörnyülködési igényeinek mind teljesebb és gátlástalanabb kiszolgálása. S mivel a globális tömegmédia-iparban mindenki erre hajt, az így keletkező harsogó „fehérzajból” kell mindenáron kitűnni. A hajdani író Babay József regényének címevel: Istenem, így élünk.

A kérdés súlyáról: Bregman az emberi természetet leíró két alaptétellel indít. „Thomas Hobbes, a pesszimista, aki az emberi természet romlottságát hirdeti; biztosít minket afelől, hogy csakis a polgári társadalom képes megmenteni alantas ösztöneinktől.” A másik tétel Jean-Jacques Rousseau-é: „az ember természettől fogva jó, és csak az intézmények teszik rosszá”. Bregman állítása: „Ezek az egymással homlokegyenest ellenkező nézetek hűen tükrözik a társadalmunkat megosztó mély szakadékot. Bármelyik vitát vesszük is alapul, mind egyik valamilyen módon a Hobbes és Rousseau közötti ellentétre vezethető vissza.”

A realitásról: „Rousseau úgy gondolta, hogy éppen akkor kezdtek széthullani a dolgok, amikor letelepedtünk. A régészeti leletek most épp ezt igazolják. Rousseau hatalmas fiaskónak tekintette a mezőgazdaság elterjedését, és ma már erre is bőségesen vannak tudományos bizonyítékok.” Harari fent idézett nézetével egybecsengően azt is kifejti, hogy a letelepedéssel „csapdába estünk”, s meggyőzően vázolja ennek mikéntjét is.

„A civilizáció hosszú-hosszú időn át kész katasztrófa volt. A nagyvárosok és államok, a mezőgazdaság és az írás megjelenése nem gazdagságot, sokkal inkább szenvedést hozott a legtöbb ember számára. Csak az utóbbi két évszázadban lett hirtelen annyival jobb a dolgunk, hogy el is felejtettük, milyen reménytelen volt korábban az élet. Ha a civilizáció történetét 24 órára vetítjük ki, az első 23 órát és 45 percet nyomorúság töltötte ki. Csak az utolsó 15 percben tűnik úgy, hogy a polgári társadalom jó ötlet volt.”

De mivé válik a továbbiakban?

Dr. Osman Péter